RECHT VAN DEN WIND EN MOLENDWANG

DOOR

MR. S. J. FOCKEMA ANDREÆ,

Oud-Hoogleraar te Leiden.

In aflevering 2 van dit tijdschrift handelt Mr. DE BLÉCOURT zeer in het kort — zooals het verband medebrengt — over het recht van den wind, en den molendwang. Beide rechten komen oudtijds nog al veel voor en zijn wel van eenige beteekenis. Misschien is het sommige lezers niet onaangenaam, er iets meer van te vernemen. Dit noopt mij, mijne aantekeningen over het onderwerp in de volgende bladzijden samen te vatten.

Het recht van den wind en het recht van molendwang, de molenban zijn wel van elkaar te onderscheiden.

Het recht van den wind wordt zeer aardig gekenschetst in het ordel van den Drentschen Etstoel van 1441 in het opstel aangehaald ¹⁾. Zekere Jacob Odinge wil in de mark van Leede een windmolen zetten. Hendrik de Vos komt hiertegen op. De Etstoel wijst een voorwaardelijk eindvonnis: Jacob zal den molen mogen zetten, tenzij Hendrik de Vos bewijst „dat de wind synn were”. Immers, zoo overwegen de Etten, Hendrik de Vos is geen markgenoot in Leeder mark, als markgenoot kan hij er dus niet tegen opkomen, dat het markgenootschap aan Jacob de marke „staet”, d. i. aan Jacob het zetten van den molen toestaat, en de wind wordt in Drente vermoed vrij te zijn, behoudens het recht van de Vos om te bewijzen, dat hij het daar ter plaatse *niet* is. De gebruikte uitdrukkingen zijn kenmerkend; de tegenstelling is: de wind is *vrij* of iemand kan zeggen dat die *syn* is; *Syn*, d. i. zijn eigendom. Is dit laatste het geval, dan mag de

¹⁾ Bl. 185. Het ordel komt voor op bl. 41 van de uitgaven der ordelen Pro Excolendo VII.

eigenaar den wind (den aër profluens) gebruiken; ik schreef haast: voor zich laten werken, alleen hij en degene aan wien hij het toestaat.

Daarmee is gezegd waarin voor hem de waarde van dit vermogens-deel ligt. Hij kan aan anderen, of aan één met uitsluiting van alle anderen het oprichten en de ingebruikstelling van windmolens toestaan *tegen betaling*, of hij kan zelf een of meer windmolens zetten en in werking stellen en voordeel trekken uit dit bedrijf. Intusschen, wij merken het al dadelijk op, monopolist is hij daarmee nog niet. Molens met andere drijfkracht, watermolens, rosmolens kunnen, wie willen, op hun eigen grond in werking brengen en hem daarmee concurrentie aandoen. Bovendien kunnen zij doen malen op molens, staande buiten het gebied, door zijn windrecht bestreken. Maar dit alles neemt niet weg, dat, als alleen de eigenaar van den wind een windmolen heeft, hij een rit voor is en vrij zeker van een aardige klandisie. Dit maakt het voor hem wel de moeite waard, aan zijn recht van den wind vast te houden, en er, zoo noodig, in rechte voor te strijden.

VAN HASSELT ¹⁾ deelt mee, dat volgens eene beslissing van het Hof van Gelderland van 26 Februari 1700 hij, die het recht van windmolen heeft, niet kan beletten, dat een ander een rosmolen zet. Hij voegt er bij, dat een andermaal misschien anders kan worden beslist: „Sententiae non sunt omnium horarum et temporum”. Nu, zoo’n troostwoordje voegt oudtijds een advocaat wel eens meer toe aan een advies, dat — naar hij vermoedt — zijn cliënt niet aangenaam zal zijn.

Dat hij, die het recht van den wind heeft, aardig voordeel kan trekken uit vergunningen, al doet hij het niet altijd, volgt uit hetgeen wij vernemen omtrent Gouda. De stad Gouda, zoo lezen wij in de *Hollandsche Consultatiën* ²⁾ heeft van al de molens binnen de vrijheid staande geen stuiver profijt, „overmits den burger aldaar werd toegelaten, de voorn. molens te erigeren tot gerijf van de burgerije sonder voor den wind yet te betalen.”

Deze plaats toont ons tevens een recht van den wind, uitgeoefend zonder dat er molendwang bij te pas komt.

Trouwens, een aantal Geldersche leenakten spreken van beleening met het recht van den wind of met een molen zonder dat daarbij van molendwang gewag wordt gemaakt.

Wij zien in leen geven:

¹⁾ *Rechtsgel. brieven* 186, bl. 185.

²⁾ Uitg. in 6 deelen, III, 663.

„de koorn-, wind- en rosmolen te Hemmen” ¹⁾,
 „een „weyde de Bloemenbleyck met de meulen daerbij” ²⁾,
 „het regt tot het water van deese molen (Renkum) op Cortenberg
 lopende” ³⁾,
 „Hyrne myt der halver meulen” ⁴⁾,
 „die wintmeulen to Bommel” ⁵⁾,
 „die halve moilen gehieten die hellen moilen tot Venlo”; (later)
 „¹/₂ watermeulen voor de Stat van Venlo voor de Hellepoorte gelegen ⁶⁾
 „de pampiermeulen (te Putten) ende gerechtigheit van het waeter
 ende waterleidinge van dien” ⁷⁾,
 „dat goet tot Mullingen met der wintnolen ende allen sijnen
 toebehoren” ⁸⁾,
 „die wintmolen (te Oldebroek)” ⁹⁾,
 „de wind tot Sevenem” ¹⁰⁾,
 „een huys ende hofstat . . . ende den wind van der meulen tot
 Bommel” ¹¹⁾,
 „het huys ende de hofstat Muelecaeten, 2 pompijre-meulens, i coorn-
 meule” ¹²⁾,
 „het water en de grond, lopende en gebruikt wordende bij de
 pampiremolens . . . waarvan eertijds een is geweest een koornmeule,
 alsmede die koorn-, nu pompijremeulen zelf” ¹³⁾,
 zekere volmolen met het water „daer die meulen bij gaet” ¹⁴⁾,
 „Een watermeulen, bestaende in een coorn-, olye- ende volmeulen” ¹⁵⁾
 (afgescheiden van een grooter leen, „den Weert tot Nyenbeke”) „de

¹⁾ *Register Geldersche Leenachtentb.*, I, Nijmegen 20.

²⁾ Ald. I Veluwe 11.

³⁾ Ald. I Veluwe 46.

⁴⁾ Ald. II Nijmegen 68.

⁵⁾ Ald. II Nijmegen 87.

⁶⁾ Ald. II Overkwart. 86.

⁷⁾ Ald. III Veluwe 103. Zulke papiermolens met water en waterleiding worden
 meer in leen gegeven, b.v. Ald. 109.

⁸⁾ Ald. IV 185.

⁹⁾ Ald. IV Veluwe 190.

¹⁰⁾ Ald. IV Overkw. 151.

¹¹⁾ Ald. V Nijmegen 226.

¹²⁾ Ald. V Veluwe 199.

¹³⁾ Ald. V Veluwe 227.

¹⁴⁾ Ald. V Veluwe 236.

¹⁵⁾ Ald. V buiten Gelderland 77.

koornwindmolen staande op den Appensen enk met en nevens de korenwatermole, onder den ampte en kerspel Voorst" ¹⁾,
 „de wintmuel metten wint ende het moelenhuys" ²⁾,
 „huis en heerlijkheid Lathum met de gerechtigheyt van de wint en recognitie van 20 gldn. jaerlix uyt de wintmeulen aldaer" ³⁾,
 „Die nye alymuelen met een coorngelindt" ⁴⁾.

Over den grond van het recht van den wind, daar waar het wordt aangenomen, bestaat, meen ik, geen verschil van gevoelen. De wind is een regaal, het best te vergelijken met het stroomende water. Hij behoort aan den koning of aan wie hem aan dezen ontleenen.

In sommige landschappen was niet alleen het inrichten van windmolens, maar ook dat van andere molens slechts geoorloofd, met toestemming van het hooger gezag.

Naar een Brabantsch edict van 21 Februari 1547 mocht niemand doen maken of oprichten „eenighe wint-meulens, ofte rosmeulens, ten sy met octroy van den Prince" ⁵⁾.

In 1614 werd in de Staten van Gelderland voorgesteld „voortaan geen octroy off concessie tot het setten van nyhe wynt of watermolens" te geven, dan met voorweten en consent van de Lantschap. Die van het kwartier van Nijmegen verklaarden, te willen blijven bij het oude gebruik, die van de Graafschap en de Veluwe lieten zich het voorgestelde welgevallen. In Mei 1616 werd de aldus aangenomen resolutie in dezen zin uitgelegd, dat die van de rekenkamer zouden zijn geautoriseerd, om na voorgaande drie publicatiën en kerkespraken van maand tot maand ter behoorlijker plaatse „sonder iemants interesse" met partijen te handelen en accordeeren over het zetten van allerhande molens, *behalve wind- en waterkoornmolens*. Voor deze mag geen octrooi worden gegeven zonder consent van de landschap ⁶⁾.

Van geheel anderen oorsprong, aard en beteekenis dan het recht van den wind is het recht van molendwang, het recht, om van de inwoners van een bepaald gebied te verlangen, dat zij hun koorn niet anders doen malen, dan op een bepaalden molen.

¹⁾ Ald. VII Veluwe 328.

²⁾ Ald. VII Veluwe 332.

³⁾ Ald. X Zutphen 456.

⁴⁾ Ald. X Zutphen 478.

⁵⁾ ANSELMO, *Cod. Belg.* op het woord Meulens § 2.

⁶⁾ *Gr. Geld. Plach.*, II Append. 233.

Omtrent den oorsprong van dit recht van molendwang of banmolen worden door de schrijvers verschillende voorstellingen gegeven.

H. G. GENGLER ¹⁾ geeft deze: In de vroege middeleeuwen, toen nog eene aansporing noodig was tot den kostbaren waterbouw, voor de watermolens noodzakelijk, werd dikwijls door den koning, later door den lands- of stadsheer, een molenbanrecht verleend. Aanvankelijk schijnt dit banrecht niet meer beteekend te hebben, dan dat niemand dan de gerechtigde de kracht van een water zou mogen gebruiken voor eene bepaalde malerij, b.v. van korn ²⁾. Later kan dan de molendwang den sterkeren zin gekregen hebben, dien wij kennen en dien ik zooeven omschreef.

Deze uiteenzetting wekt eenige bedenking.

Voor zoover ik weet, heeft niemand ooit beweerd, dat de kleine stroompjes, die vaak de watermolens dreven, regalen waren. Hoe zou de koning aan het recht gekomen zijn, om de drijfkracht daarvan aan één persoon toe te kennen? En in elk geval, de koning bezat rechteus de macht niet, de ingezetenen te verbieden elders dan op een bepaalden molen te doen malen. De molenban in den sterken, voor ons eigenlijken zin, kan dus zeker niet aan den koning zijn ontleend en is dus stellig niet voldoende verklaard door hetgeen GENGLER zegt.

In denzelfden geest spreekt HERING, *De molendinis* ³⁾. Molendwang, zegt hij, kan niet ingevoerd worden, dan door den soeverein van den lande. Hij voegt er intusschen bij — en ziedaar dan een nieuwe wijze van ontstaan — „ofte ook wel door eene prescriptie van dertig jaren, te weten, zoo een heer van eenig district zijne ingezetenen had verboden, ergens elders te gaan malen, en dat die dertig jaren of een derden deel van 100 jaren daarop geacquiesceert hadden”. Dit laatste staat m.i. niet zoo vast. Of de heer ontleende aan zijne verhouding tot zijne ingezetenen het recht tot het verbod, dan was tot het ontstaan van den molendwang geene verjaring noodig, of hij miste dat recht, maar of dan het handelen gedurende een reeks van jaren overeenkomstig een onbevoegd gegeven bevel, de verplichting daartoe kon vestigen, is zeer te betwijfelen.

Aannemelijker is hetgeen PAUL VIOLET ⁴⁾ zegt. De moulin banal is

¹⁾ *Deutsche Stadtrechts Alterthümer*, bl. 241. De aandacht verdient ook, wat de schrijver mededeelt over de geschiedenis der molens in het algemeen en der watermolens in het bijzonder, bl. 225 vlg.

²⁾ WAITZ, *D. Verfassungsgesch.*, VIII, bl. 275 vlg.

³⁾ Quaest. II num. 7 en vlg. en n. 113, aangehaald bij LAMSWERDE, *Cons., Adv. Advertiss.* cons. 53 bl. 440. Het werk zelf van HERING heb ik niet machtig kunnen worden.

⁴⁾ *Etablissements de Saint Louis*, Introduction, I, bl. 104, Etablissements, I, bl. 113.

aanvankelijk gesticht op gezamenlijke kosten van de ingezetenen, evenals de four banal. Op zulke molens, enz. legde de feudale heer de hand; „un seigneur, qui ne possédait pas un village, un bourg, ne pouvait établir de four banal”. En VIOLLET maakt eene aardige opmerking: als iemand, die doet malen, den molenaar beschuldigt van schade aan zijn meel, dan mag hij zelf het bedrag van zijne schade bezweren. Dit is — meent VIOLLET — hierdoor te verklaren, dat de molenaar aanvankelijk de ondergeschikte zijner klanten was.

Zeker, zooals VIOLLET het voorstelt, kan hier en daar de wordingsgeschiedenis zijn geweest en dit zal zij wel; in de vrije marken zal meermalen ingevolge een besluit der markgenooten ter vervanging van alle hand- en rosmolens der enkelen een gemeenschappelijke molen zijn gesticht. Zulke coöperatie was daar niet ongewoon. Alleen dat dan op dien molen de hand zou zijn gelegd door den feudalen heer, schijnt mij wat verdacht.

Waar die in het bezit van den banmolen was, schijnt mij de oorsprong waarschijnlijker, dien HABETS ons schetst ¹⁾. Oudtijds had, meent hij, elk huisgezin zijn eigen molentje, bestaande uit twee steenen, één vastliggend in den grond, de andere vrij met de hand bewogen, of door een ezel of paard rondgedraaid. Er waren echter ook grooter molens bekend — voor de dorpingen intusschen te kostbaar van aanleg —; wilden zij er een, dan sloten zij daarover eene overeenkomst met den heer, een klooster, of eene abdij. Deze zou den molen daar zetten en inrichten, zij verbonden zich, nergens anders te doen malen.

Deze voorstelling klopt met die, gegeven in de Rechtsgeleerde Observatiën op DE GROOT'S *Inleiding* ²⁾. De schrijver zegt daar, dat somtijds aan de ingezetenen wordt voorgeschreven, van wier diensten zij gebruik hebben te maken „als bij voorbeeld in 't koorn op de moolens te laten maalen voor soo verre sommige moolens en te haren opzigte ook de moolenaars met een privilege of octroy zijn begiftigd geworden, dat de inwoonders van het district bij geen andere moolenaars haar koorn te maalen zullen mogen brengen”.

Zulke dwangmolens — vervolgt hij dan — zijn er verscheidene in Holland o.a. te Wassenaar, te Katwijk en te Voorschoten — en nu volgt de grond van ontstaan — „welke voorsz. 3 moolens de Heer van Wassenaar ofte zijne voorsaten eertijds tot zijne groote excessive kosten ten verzoeken en ten gerieve der gemeene ingeseetenen aldaar

¹⁾ *Limburgsche wijsdommen*, Inleiding VIII.

²⁾ I, 107.

hadde doen stellen en bekostigen''. Wij mogen daar wel bij denken, dat de ingezetenen zich vooraf hebben verbonden, om bij inwilliging van hun verzoek nergens anders te doen malen. Dat soms de niet voldoening aan zulk eene verbintenis tot straffen leidt, behoeft ons niet te bevreemden; het is vaak niet meer dan het gewone gevolg van een strafbeding en het is in de middeleeuwen geene zeldzaamheid, dat iemand zich voor het geval van niet nakoming eener overeenkomst aan eene straf in eigenlijken zin onderwerpt.

Eindelijk vestigt Mr. DE BLÉCOURT zeer terecht de aandacht op eene oorkonde van 1341¹⁾, volgens welke die van de villa Uffelt „pactum et expensae ad molendinum” moeten betalen aan het Kapittel van Sint Pieter te Utrecht en merkt op, dat het hier wel eene heffing zal gelden, met hoorigheidsverhoudingen in verband staande. Ik geloof dit met den schrijver. Hier was het zeker de grondheer geweest, die ten bate zijner hoorigen den molen had gesticht. En hij had — al zal hij wel vooraf overleg. met hen hebben gepleegd²⁾ — geene overeenkomst met hen noodig voor eene heffing voor die stichting, en evenmin voor het vestigen hunner verplichting, om alleen op dien molen te doen malen. Hij kon hun die opleggen. En in vele heerenhoven is ongetwijfeld de molendwang zulk eene door den heer aan zijne hoorigen opgelegde verplichting.

Dwangmolens zijn er in sommige provinciën vele. Ik geef een aantal voorbeelden, waaruit tevens blijkt, langs welken weg de dwang gehandhaafd wordt.

Reeds in de 14de eeuw wordt melding gemaakt van dwangmolens te Domburg 1310, te Vlissingen 1315, te 's-Gravensande 1319³⁾. Het privilege van Vlissingen zegt van de stedelingen, „wy willen, dat sy nywaert en doen malen dan tonser molen; dies niet en dade, die breucte jegens ons tien schellingen, ende den molener, den mouter twyscatte, alsoe dickent, als ment dade”.

In 1388 verordent Albrecht van Beieren⁴⁾ en geeft aan Jan van Heemstede en Reinier Deuer, „dat niemant malen en moet van Lisse,

¹⁾ Oorkb. v. Groningen en Drente, I, n°. 364.

²⁾ Bedriegt niet alles, dan waren veelal de verhoudingen tusschen den hofheer en zijne hoorigen goed; hunne rechten tegenover den heer zijn geleidelijk gestegen en het is zelfs niet altijd uit te maken, of op een bepaald oogenblik zekere verplichtingen van hoorigen al of niet krachtens hun vrije toestemming bestaan.

³⁾ Rechtsgel. Observatiën op DE GROOT'S *Inleiding*, IV, 225/226.

⁴⁾ VAN MIERIS, III, bl. 483.

noch van Voerhout, dan totter molen, die si staende hebben tot Zassenem, op eene boet van 5 scellingen; oec en moet niement in den ambacht voersz. rosmolen houden om yement te malen dan syns selfs coren te malen. Ende waert dat yement ten rosmolen mael, dat waer op die boete voersz. ende dit sal duren tot onsen wederzegghen”.

In 1422 vergunt Johan van Beijeren¹⁾ aan Willem van de Coolster „dat niemant van onse ondersaten van Heyloo ende van Oesdom malen en sullen dan tot synre meulen, tenwaer, dat sy bewysen mochten met goeden knapen, dat hen die meulenaer 't heur niet en gaue....”

In het register op de Geldersche Leenactenb. wordt melding gemaakt van „dat bedwanck der meulen te Groesbeek²⁾.

Aan de ingezetenen van Oud- en Nieuw Beierland worden in October 1657 en Mei 1661 door Rekenmeesteren der domeinen van Holland waarschuwingen gericht³⁾ „dat niemant van hem van nu aan geen koorn buyten de voersz. dorpen elders te malen of ter molen sullen mogen brengen, ten zij saccke, sy luyden alvorens een gerecht derdepart van 't recht van molsterkoorn of maelloon aan den pachter van de voersz. des graeffelickheys dwangmolens sullen hebben betaelt. Ende sulcks op de verbeurte van hetselve buyten-gebrachte ende achterhaelde koorn, ende daer en boven op eene boete van thien ponden te veertigh grooten”.

Een resolutie van het Hof van Gelderland van 1676⁴⁾ gelast, dat men geen dwangmolen als te Wichen en elders staande, mag voorbij varen, en by anderen malen op de boete van 25 gld. en verbeurte van meel en zak.

In 1731 verzoeken verschillende eigenaars van dwangmolens eene strenge procedure tegen hen, die eens tegen dat dwangrecht gebreukt hebbende, het nog eens doen. De verzoeken werden afgewezen, maar de verzoekers verwezen naar het Hof⁵⁾.

Tot bescherming van den molenban zal ook wel strekken eene resolutie van den Hertog van Gelre van 1573⁶⁾, geen graan of koorn „opter quernen te malen”, maar deze ongewone queurnen af te breken „sonder

¹⁾ VAN SANTEN, *Handv. v. Kennemerland*, bl. 89. Zie ook *Handv. van Ridderkerk* 1429/1430 en *Declaratie van gecommittceerde raden* 1606 ten aanzien van Terschelling (Reg. v. Resol. 888).

²⁾ I Nijmegen 16.

³⁾ *Gr. Plach.*, II, 2488, 2654.

⁴⁾ VAN HASSELT, *Rgel. brieven* n°. 265, bl. 246.

⁵⁾ *Gr. Geld. Plach.*, III, 491.

⁶⁾ *Ald.* I, 616.

dieselve eenigszins te gebruycken, voirder, verner of anders, dat tot gort und scherbiars malt" op straffe van....

Zoo ook een Edict van 21 Juli 1528 ¹⁾ volgens hetwelk „al de eigenaars van eenige wind- of rosmolens hun titels en bewijzen tot het oprichten daarvan moeten overbrengen. Dit hangt natuurlijk samen met regelen, als die gesteld bij het Edict van 12 Febr. 1547, hernieuwd 21 Juli 1628 ²⁾: rosmolens ter plaatse, daar de prins, of anderen banmolens, of vrije malerijen hebben, moeten worden afgebroken, tenzij zij over de 10 jaar gestaan hebben; dan mag de eigenaar er „coren ofte graan" op malen voor zoover zijn particuliere huishouding het behoeft.

Ik vestigde hierboven de aandacht op oorkonden, waarin alleen sprake is of van recht van den wind, of van molendwang. Intusschen, die beide komen ook meermalen te zamen voor. Geen wonder; wij zouden het zelfs mogen gissen, al werd het ons nergens uitdrukkelijk gezegd. Immers, daar waar men geen stroomend water vindt, is de wind de eenige drijfkracht, die voor eenigszins groot bedrijf in aanmerking komt — rosmolens zijn hiervoor minder geschikt—. Is nu daar de wind niet vrij, dan moet, wie een recht van molendwang wil uitoefenen, eerst ook het recht van den wind hebben. En wie het recht van den wind heeft, gaat geldelijk zeker vrijwat vooruit, als hij een gedwongen nering machtig kan worden, en streeft er dus licht naar, ook den molendwang te krijgen.

De Geldersche registers der Leenactenboeken vermelden het in leen geven van:

„die windmeulen tot Apelteren met den gemale ³⁾ tot Apelteren ende tot Altvorst" ⁴⁾,

„halscheid van den wind en het gemaal van twee kerspelen van Apelteren en Altvorst" ⁵⁾,

„den halven winde ende gemaal van der meulen tot Herwynen" ⁶⁾.

Volgende leenmannen ontvangen eveneens

¹⁾ ANSELMO, *Codes Belgicus* op het woord Meulens § 4.

²⁾ Ald. § 3.

³⁾ Dat is blijkbaar de molendwang.

⁴⁾ II Nijmegen 78.

⁵⁾ II Nijmegen 80.

⁶⁾ IX Nijmegen 451 „Tot beternisse des leens" heeft een volgende leenman opgedragen en weder ontvangen „het recht van voormalen op de wind en rosmolen tot Herwinen van alle korn dat men" op het in leen gegeven huis behoeven zal. Het recht van voormalen wordt ook vermeld aldaar blz. 470 „met last van voormalen

„dat halve gemaal met den winde" (1430),

„den halven wint ende gemaal" (1431),

„den halven wintmeulen met allen rechten ende toebehooren", „daermede beleent met den dwang, daerto behorende, dat so mennichwerff yemandt uut den kerspel anderswaer maele, so mennich olde schilt gebreuckt wort, halff voor den heer ende halff voor den vasal" ¹⁾).

„dat huys te Herwinen; noch den wind, windmeule ende dwanck" (1467) ²⁾,

„den wind en windcoornmolen tot Herwynen met den dwanck daartoe" ³⁾,

„den wind, den molenstede ende dat alinge gemaal van den twee dorperen Aelten ende Winterswick" ⁴⁾,

de helfte van een Koornwindmeule met het recht van wind ende gemaal des kerspels Wenterswijk" ⁵⁾,

„de wind ende het gemaal mitgaders de wintmeulen des kerspels Aelten" ⁶⁾.

In 1315 geeft Reinoud van Gelre aan Nycolaus de Hecel het recht „habendi molendinum venti apud Beesde, in quo omnes homines in villa Beesde commorantes et commoraturi, cujuscunque sint conditionis, molere sint adstricti" Niemand anders mag een molen hebben, tenzij degenen, die kunnen aantoonen, „quod ipsis liceat habere molendina dicta rosmolen" ⁷⁾.

In Drongelen wordt in 1341 aan den Heer en zijne erfgenamen voorbehouden „het ghemaale ende den wynt vanden meulen ende die gruyte van allen luyden, die woenachtigh zijn binnen den gerechte van Drongelen, die altoes vrijelick te gebruycken sonder arghelist. Ende had die voers. Jan van Drongelen ofte zijne erfgenaamen ende dat voers. gemaale ofte gruyte ennich gebreck aan den luyden, woenachtigh binnen den gerechte van Drongelen, soe magh hy ze of zijne erfgenaamen daer toe dwinghen, alsoe dicke ende alsoe mennichwerf alse brueckigh waeren

en molstervrij van al het koorn, dat op den huys van Engelenburg, staande te Herwynen verdaan werd".

¹⁾ Ald. IX Nijmegen 455.

²⁾ Ald. IX Nijmegen 467.

³⁾ Ald. 470. Zie daar over de straf wegens schending van den molenban.

⁴⁾ Ald. X Zutphen 499.

⁵⁾ Ald. X Zutphen 501.

⁶⁾ Ald. X Zutphen 501.

⁷⁾ *Cartularium Marienweerd*, bl. 119.

van den gruite of van den gemaale met eenre boeyten van negen schellingen"¹⁾.

In 1439 werd door Margar. van Bourgondië aan Gerrit van Poelgeest toegestaan²⁾ „den windt van onser malerij en van onser alinger heerlijkheden van Westzaanden ende van Crommenie om aldaer moolen te moghen doen maecken ende setten, ende de malerij daer af te hebben, te houden ende te bruycken tot syn meeste nutschap, proffijt ende oirbaer ende synen vryen yegenen wille daer mede te mogen doen, tot eeuwigen daghen, ghelyck met anderen syn eygen goeden, behoudelyck dat onse voorsz. ondersaten van de monstere van haren koorne ende dat sy aldaer te molen brenghen sullen, om te malen gewillen hebben, niet meer uytreycken noch geven sullen, dan andere bueren ende ondersaten omtrent henluyden buyten onsen voorsz. heerlijckheydt geseten Ende bevelen vorder onsen schout van Westzaenden ende Crommenie, dat hij onse ondersaten ende gebueren van W. ende Cr. voorsz. bevelen ende gebieden (sal) van onsen weghen op een boeten van drie ponden, dat niemandt van hun anderswaer en male, dan op de moolen voorsz.”

In Gelderland schijnen zulke boeten aanvankelijk niet algemeen te zijn geweest. In 1719 zien wij ze als iets nieuws invoeren³⁾. Joost van Steenhuis dient bij de Staten een verzoekschrift in; Hij is, zegt hij, door de Staten beleend met den wind en gemaal met den dwang. Nu is er aan het tolhuis op den Kleefschcn bodem een molen opgericht, en velen brengen daar hun koorn. Hun Edelmogenden hebben in een dergelyk geval aan anderen, die met dwangmolens beleend waren, eene boete toegekend. Van Steenhuis verzoekt, dit ook aan hem te doen. De inhoud van dit verzoekschrift doet vermoeden, dat vroeger overtredingen van den molenban niet voorkwamen, omdat er geen andere molen in de buurt was. Zoo is het dan te verklaren, dat eerst nu voor de vaststelling van een boete aanleiding bestond. De Landdag autoriseerde het Hof, als het geval zich voordeed, eene boete te „reguleeren” tegen inwoners van Herwen en Aert, die koren deden malen op een anderen molen, dan dien van Joost van Steenhuis.

Nog eens dus, het recht van den wind en de molendwang kwamen vaak in ééne hand voor. Maar dit belette niet, dat men ze zorgvuldig onderscheidde. Hiervan geeft — dit ten slotte — duidelijk blijk een

¹⁾ VAN OUDENHOVEN, Heusden, bl. 327.

²⁾ *Handoesten van Westzaanen en Crommenie*, bl. 336.

³⁾ *Gr. Geld. Plach.*, III, bl. 357.

advies door de rekenkamer 24 Februari 1650 gegeven aan de Staten van Zeeland¹⁾. Ik ontleen daaraan het volgende: „aen d'eene zijde de wint ende lucht niemants eygen zijnde, moet werden verstaan gebleven te zijn, voor sooveel als eenigh gebruyck in 't bysonder daer af kan werden gemaect, onder de Regalia ende Heerlycke gerechtigheden, die het volck van dese ende naburighe Landen aan haere overheden, ende deselve wederom aen haere vassallen met ende nevens de jurisdictie hebben geattribueert.”

„Ende aen d' andere zijde de dwangmalerie, by de welcke alle ingesetenen werden gedwongen, op des Heeren molen te komen malen, sonder elders te mogen gaen, brengt genoeghsaem van selfs mede, dat soodanige overmacht ende constrainte, wesende naest de justitie, die d'alder aensienlykste gerechtigheyt is van de ambachtsheeren van Zeelant, haren oorspronck moest hebben ende deriveeren van de jurisdictie ende gesagh, dat deselve over de ingesetenen van hare heerlyckheden toekomt”.

M. a. w. dus, de *molendwang* spruit uit de jurisdictie²⁾; nevens de jurisdictie hebben de overheden aan hunne vazallen het *recht van den wind* toegekend.

¹⁾ BORT, *Tract. v. ambachtsheerl.*, VI, bl. 4 en 5 (*Alle de wercken*, I, bl. 781).

²⁾ Die bewering neem ik niet voor mijne rekening, maar het is er mij hier maar om te doen, in het licht te stellen, dat ook de rekenkamer tusschen het recht van den wind en den molendwang scherp onderscheidt.